



УДК 930.2:[39(=1:477.86/.87+83):316.3/.4-043.86-049.5]

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.06.1667>

НАРОДНА ТРАДИЦІЙНІСТЬ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЧИННИК БЕЗПЕКИ ТА УСПІШНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Степан ПАВЛЮК

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0975-8099>

доктор історичних наук, професор,
академік НАН України, директор,
Інститут народознавства НАН України,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: ina@mail.lviv.ua

Stepan PAVLYUK

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0975-8099>

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Academician of NAS of Ukraine,
The Institute of Ethnology,
National Academy of Sciences of Ukraine (NASU),
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: ina@mail.lviv.ua

FOLK TRADITIONALITY AS AN EFFECTIVE SECURITY FACTOR AND SUCCESSFUL DEVELOPMENT OF SOCIETY

Мета статті — показати іманентність традиції — бути присутньою, супроводжувати буття людського згромадження в його історичній тягlostі.

Одним із чинників передачі культурних цінностей є потреба у традиційних культурних цінностях старших поколінь, що забезпечує їхню тягlostь. Наголошується, що основною соціальною одиницею носія, оберігача і творця традицій є сім'я. Саме через сім'ю проходять силові лінії не лише збереження, трансмісії, але й і творення традицій. Для України помітна етнографічна колоритність традицій, які сформовані на загальноетнічному культурному матеріалі, тому виокремлюються етнографічні традиційні особливості лемків, бойків, гуцулів, поліщуків, подолян та інших етнографічних груп. Традиції потребують етностабільних умов буття і спілкування — притаманні сільському середовищу; місто надто динамічне і позбавлене традиційної основи.

Методологія розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться до праць історико-етнологічного спрямування.

Ключові слова: традиція, тягlostь, сім'я, культурні цінності, етнографічні групи.

The purpose of the article is to show the immanence of tradition — to be present, to accompany the existence of human society in its historical continuity.

Traditionalism is a complete system of behavioral norms, worldview principles, cultural skills, spiritual canons, social-structural forms, economic and industrial culture developed by the ethnic formation and learned from previous generations, which were inherited both through a conditioned reflex at the genetic level and by transmission due to direct contact.

One of the factors in the transmission of cultural values is the need for traditional cultural values of older generations, which ensures their durability. It is emphasized that the main social unit of the bearer, protector and creator of traditions is the family. It is through the family that power lines not only preserve and transmit, but also create traditions.

For Ukraine, the ethnographic colorfulness of traditions, which are formed on the basis of ethnic cultural material, is noticeable, therefore, the ethnographic traditional features of the Lemkos, Boykos, Hutsuls, Polishchuks, Podolians and other ethnographic groups are singled out. Traditions require ethnostable conditions of existence and communication — inherent in the rural environment; the city is too dynamic and lacks a traditional foundation.

The intelligence methodology is based on general scientific methodological principles and basic requirements that apply to works of historical and ethnological direction.

Keywords: tradition, endurance, family, cultural values, ethnographic groups.

Вступ. Соціально-побутова, етико-моральна, духовна, виробничо-господарська сфери суспільного буття людських згромаджень у своїй історичній ретроспективі сформували цілісну систему життя-забезпечення. Зрозуміло, що людські зусилля зосереджувалися на піклуванні на щодень, залучаючи і опираючись на набуті як раціональні, так ірраціональні засоби, тобто на світоглядні прикмети, які сформувались у процесі світосприйняття і уявлення ще недостатньо пізнаних природних явищ і водночас пізнаючи їх. Нові знання по краплині залучаються у зміст в раніше набуті господарсько-виробничі обрядодії, творячи цим психологічно більш надійнішою, впевненішою, безпечнішою віру і набути поведінку особи у своєму повсякденні — побутовому чи виробничому. Світоглядна складова ще у первісних стадіях сімейно-родового життя закладається як домінуюча, коли кожен соціальний вчинок чи дія розглядались як сприяння уявних сил. Усе, що рятувало життя, приносило успіх у будь-яких заняттях, промислах — полюванні, рибальстві, збиральництві чи первісному землеробстві, віддавалась увага оберігальним силам — божествам чи тотемам.

І, все ж, вирішальним чинником у формуванні феномену традиційності є сам процес із залученням знарядь праці у господарсько-виробничій сфері, які щоразу вдосконалювались; у підборі насінного матеріалу — злаків, зерна чи коренеплодів, які проходили тривалий шлях своєрідного селекціонування — відбору з практичного досвіду, зокрема за прикметою добірного урожаю.

Філософія традиційного способу життя полягала, насамперед, у симбіозності, в органічному поєднанні усіх сфер буття — духовно-світоглядного, культурно-побутового, господарсько-матеріального. Увесь сенс життєздатності на постійне утвердження, самозбереження полягає, найбільш імовірно, у святісному ставленні до здобутого, до маленького, але продуктивного успіху самотворчості (спонукальної, спорадичної), яка фіксується і засвоюється людською громадою. Така практика стає невимущеною домінантною, можливо і на підсвідомому рівні, стихійно, кожного учасника життєвого процесу. У такий, майже сакральний спосіб, засвоєна і необхідна передача, перейняття набутого досвіду праці й не тільки, але й усієї сфери поведінкової культури і виразності у формі спілкування, в етикеті звертання як

в родині, так і в громаді, з особливим вшануванням вікової стратиграфії і набутого громадського статусу тощо, у напрацьованому народному сценарії обрядових сімейних і виробничо-господарських ритуалів і фольклорно-пісенного супроводу, танців тощо. Система розваг, як відпочинковий елемент, разом із названими діями, становлять основу традиційного буття, яке старанно передається у живому побутуванні з покоління в покоління.

І, отже, феномен народної традиційності полягає у формуванні безпечного життєвого простору людського колективу на різних його історичних ступенях розвитку — від родового стану до сучасної суспільної інституції — Нації. Адже у традиції віками закладена довіра до цього процесу, проявилася психологічна впевненість в життєвій надійності спадкових цінностей і одночасно викликається безпековість існування як особи, так і суспільства. Виходячи з особливої історичної місії традиції як унікального національного явища, розглянемо його більш детально.

Методологія розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться до праць історико-етнологічного спрямування.

Основна частина. Традиційність — це цілісна система вироблених етнічним утворенням і засвоєних від попередніх поколінь поведінкових норм, світоглядних засад, культурних навиків, духовних канонів, соціально-структурних форм, господарсько-виробничої культури, що перейшли у спадок як шляхом умовного рефлексу на генетичному рівні, так і шляхом трансмісії внаслідок безпосереднього контакту.

В етнологічній науці традиція виступає одним із ключових понять, яке органічно виражає ідентифікаційну суть буття *етносу*. Своєрідність кожного етнічного об'єднання визначається через сферу етнічних традицій, оскільки вони існують в особі на підсвідомому рівні, завдяки чому особа перебуває в стані соціалізації чи енкультурації, тобто усвідомлюється як частина етнічної цілості.

Перехід існуючих культурних, господарсько-виробничих, поведінкових, духовних, морально-етичних норм, навиків у традиційну сталу форму відбувається через емпіричний досвід та життєву необхідність, доцільність. Повторюваність, побутово-господарський синтез дій і вчинків стають

механізмом засвоєння їх на підсвідомому рівні й у своєрідний спосіб сакралізуються. Частина традицій свідомісно-духовної сфери, а також інших культурних здобутків набувають рис генетичної трансмісії у реакції умовних рефлексів. Інша форма трансмісії стосується безпосередньої участі (контактування) суб'єктів процесу засвоєння традиції шляхом усного переказування, ритуальних дій, передачі навиків у виробничо-господарській сфері, поведінкових настанов, жестів, міміки тощо.

Традицію можна розглядати у форматі корекції, доповнення, вдосконалення. Більш сталими залишаються традиції духовно-світоглядної експозиції; у той же час побутова, господарська сфери зазнають активнішого інноваційного втручання, що зумовлюється розвитком усіх сфер суспільного буття. Адже традиція — це набута якість на культурних здобутках, і ця категорія має здатність до покращення.

Традиції як унікальному соціально-культурному явищу притаманна складна структура, що ґрунтується на сукупності однорідних стереотипних дій, які водночас володіють етнокультурною самодостатністю. Це, зокрема, обряди, ритуали (церемонії), звичаї. Однак не кожна традиція охоплює весь названий однолінійний ряд. Наприклад, сімейні традиції, зокрема весілля (гуцульське, бойківське, подільське), наповнені усіма структурними елементами: обрядовими діями (вінкоплетення, ритуальне одягання нареченої, викуп нареченої тощо); звичаями (торг за наречену, зустріч свідків тощо). Це й виробничо-господарська традиційність, насамперед у хліборобській сфері, коли існують обряди зажинок, заорювання з ритуалами першого й останнього снопа, першої борозни тощо, а також звичаю толоки та ін. У виробничій сфері існують технологічні традиції виготовлення воза, плуга, іншого інвентарю та інструментів.

У той же час традиції мають узагальнене відношення до певного побутуючого явища, такого як виробництво, сімейні стосунки, архітектура, і як традиції нижчого рівня, коли вони стосуються якоїсь ситуації чи дії, зокрема традиційної обрядовості Різдва, Великодня, календарної обрядовості тощо. На передачу традицій та їх утвердження впливають писемність, малярство та інші культурні матеріальні пам'ятки як опосередковані трансмісійні чинники. Одним із чинників поколінної передачі культурних

цінностей є зацікавлення і необхідність молодшого покоління шукати відповіді на багато життєвих питань у традиційних культурних цінностях старших поколінь, забезпечуючи їх тяглість.

Основною соціальною одиницею носія, оберігача і творця традицій є сім'я. Саме через сім'ю проходять силові лінії не лише збереження, трансмісії, але й і творення традицій.

Традиційними стають ті елементи культури із цілого пласту дій і вчинків на життєзабезпечення, які набули групового чи етнічного визнання і стали усвідомленою властивістю етнічного єднання і самоідентифікації.

Характерна особливість *етнічної історії* полягає в тому, що їй властиві загальноетнічні та регіональні традиції, які формуються під впливом ландшафтних чинників та історико-політичних обставин. Для України помітна етнографічна колоритність традицій, які сформовані на загальноетнічному культурному матеріалі. Тому виокремлюються етнографічні традиційні особливості лемків, бойків, гуцулів, поліщуків, подолян та інших етнографічних груп.

У кожній із цих груп виявляється локальна специфіка у культурі календарної, сімейної, побутової, виробничої обрядовості. Тому говоримо, наприклад, про традиційне гуцульське, подільське, бойківське, лемківське та ін. весілля. Водночас є означення на українське традиційне весілля, яке покладено в основу локальних весільних народних сценаріїв.

Неоднозначно можна твердити про загальноетнічні традиції, маючи на увазі історичні епохи, які різняться між собою способом життя та існування сільського і міського середовищ як неоднорідних у своєму життєвому виявленні. Для творення традицій повинні бути етностабільні умови буття і спілкування, притаманні сільському середовищу; місто надто динамічне і позбавлене традиційної основи — одностороннього господарсько-виробничого заняття. Місто більше живе духовно-культурними загальноетнічними традиціями, інтелектуалізуючи зміст традицій, формуючи з них ідеологічні настанови.

Традиції поділяються за соціальними станами — сільська інтелігенція (священики, вчителі й урядовці тощо), молодь та інші групи.

Насильне впровадження радянських традицій окупаційною російською владою не мало успіху. Вони відмерли одразу із розпадом Радянського Союзу і

створенням Української держави. Щоправда, ще у східному масиві України деяка частина старшого покоління намагається сповідувати ленінські ідеологемі і відзначати нав'язані радянські свята.

Коли йдеться про загальнолюдські традиції, то це радше метафора, оскільки традиція має теоретичні засади, які стосуються таких чинників, як функціонування певного життєвого явища на підсвідомому рефлексорному рівні й сприйняття його в сакралізованих і стереотипних деталях, які складно повторити іншим *етносам*. Відсутність детального відтворення змісту і сценарного дійства позбавляє побутове явище суті традиції. Тому декларовані загальнолюдські цінності, такі як увага до людини, любов до матері, шана до історичної пам'яті — не що інше як симпатична декларація. Адже у кожного народу такі поняття сприймаються по-своєму і забезпечуються йому властивими умовними рефлексами етнічно усвідомленого традиційного явища [1, с. 397].

Традиції викликають впевненість в особи, психологічно стабілізують в способі життя, як перевірені практики, як своєрідний оберіг. У такій ситуації ірраціональна духовно-магічна практика трансформується в раціональну, в частині психологічної надійності, впевненості самого господарсько-виробничого процесу. Симбіоз раціонального з ірраціональним стає особливо надійною основою засвоєння традицій, але зовсім не як законсервованість, а як можливість вдосконалення набутих якостей, ефективності в соціальному поступі.

З особливою динамікою поступу це відбувається в головних господарських галузях, таких як аграрна і з нею суміжній тваринництві, а також народному зодчеству, деревообробітку та ін.

Отже традиція в аграрній сфері встановлюється як «органічно вмотивована цілість технологічних навиків і духовних форм культури» [2, с. 5].

Народні традиції охоплюють усі життєзабезпечуючі ділянки буття. Візьмімо одну з них — одяг, про традиційність якого підкреслює відома дослідниця К. Матейко, а саме «що народний одяг розвивався і вдосконалювався протягом століть, вбираючи багатівковий досвід, засвоюючи кращі традиції» [3, с. 5].

Особлива спорадична спонукальна сила у формуванні народної традиційності в усіх сферах буття закладена у народній словесності. Українські дослідники підкреслюють вагомість усної словесності у процесі утворення традицій: «Уснопоетичне художнє слово спроваджувало людину з її першопочатків, з часу виникнення мови! Воно ввійшло в життя і побут як один із засобів задоволення притаманної людині потреби...» [4, с. 562].

Висновки. Традиції характерна іманентність бути присутньою, супроводжувати буття людського згромадження в його історичній тягlostі. Основною соціальною одиницею творця традицій є сім'я, саме через яку проходять силові лінії не лише збереження, трансмісії, але й творення. Для України характерна етнографічне різноманіття традицій, сформованих на загальноетнічному культурному матеріалі.

1. Павлюк С.П. *Енциклопедичний словник понять та термінів в етнології*. Львів, 2020. 401 с.
2. Матейко К.І. *Український народний одяг*. Київ, 1977. 224 с.
3. Павлюк С.П. *Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект традиції*. Київ, 1991. 224 с.
4. *Українське народознавство*. Львів, 1994. 608 с.

REFERENCES

- Pavlyuk, S.P. (2020). *Encyclopedic Dictionary of Concepts and Terms in Ethnology*. Lviv [in Ukrainian].
- Mateyko, K. I. (1977). *Ukrainian folk clothing*. Kyiv [in Ukrainian].
- Pavlyuk, S.P. (1991). *Traditional grain farming of Ukraine: agrotechnical aspect of tradition*. Kyiv [in Ukrainian].
- Ukrainian Ethnology* (1994). Lviv [in Ukrainian].